

A történeti személynévöldrajz mint a nyelvöldrajz egyik kutatási területe II.

Névöldrajzi módszer a nyelvjárástani kutatásokban *

1. A történeti személynévöldrajz és a nyelvöldrajz kapcsolata. Korábbi tanulmányomban (N. FODOR 2014) a tudományterületek általános kérdéseinek bemutatásán túl példákkal igyekeztem igazolni a névföldrajz alkalmasságát arra, hogy segítségével névtörténeti, illetőleg népiségtörténeti és etnikai összefüggésekre fényt lehessen deríteni. HAJDÚ MIHÁLY a névföldrajz és a nyelvöldrajz, illetve a dialektológia közötti fordított irányú kapcsolatra is felhívta a figyelmet. Szerinte a keresztnévvizsgálatok dialektológiai hozadéka abban áll, hogy megmutatja a különböző nyelvek, nyelvváltozatok közötti kontaktusok irányát. A kapott eredmény pedig a közszavak, így a tájszavak vizsgálatánál is felhasználható, mivel „a nevek a lexikológia témakörébe is tartozó nyelvtani elemek, s a tájszavak terjedéséhez hasonló a változásuk. Amíg azonban a tájszavak megjelenése, továbbvándorlása nem mérhető, nem jegyezték föl átadásuk pillanatában őket, a neveket a 17. századtól már első jelentkezésükkor meg lehet találni a táj, város, falu kincseiben, s nyomon lehet követni útjukat, vándorlásukat, különböző pontokon, egymástól való távoli helyeken való fölbukkanásukat.” (HAJDÚ 2003: 409.) Meg kell jegyeznünk, hogy a HAJDÚ által felvázolt ideális kép jóval árnyaltabb, hiszen a tulajdonnevek, benne a személynévek adatoltsága is korlátozott és esetleges a korábbi századokban, de tény, hogy a fennmaradt források (kiemelten is az összeírások) segítségével megbízhatóbb képet kaphatunk a nyelvi érintkezés folyamatáról, mint az elszórt köznyelvi adatok esetében, melyek összegyűjtése és lokalizálása jóval nehezebb, mint például a személynéveké.

JUHÁSZ DEZSŐ a nyelvatlaszoknak, valamint a történeti és tájszótáraknak (pl. SzT.) a névföldrajzi kutatásokban való felhasználásán túl szintén a dialektológiai anyag szembeállítását szorgalmazza a személy- és helynévtárak adataival. Ezt követően „következtetéseket kell levonni a kapott eredményekből, minél sokoldalúbb magyarázatot adva a nyelvi jelenségek térbeli, időbeli, társadalmi mozgására, egymásra hatására” (JUHÁSZ 1999: 400).

A keresztnévek HAJDÚ által említett diakrón tanulságai mellett a közszoói eredetű családnevek is vallanak a névadó és névhasználó közösség egykori nyelvhasználatának, nyelvjárásának bizonyos sajátosságairól. A személynévek névföldrajzi vizsgálata alkalmas adhat tehát nyelvjárástörténeti következtetések levonására. A HAJDÚ által felvázolt

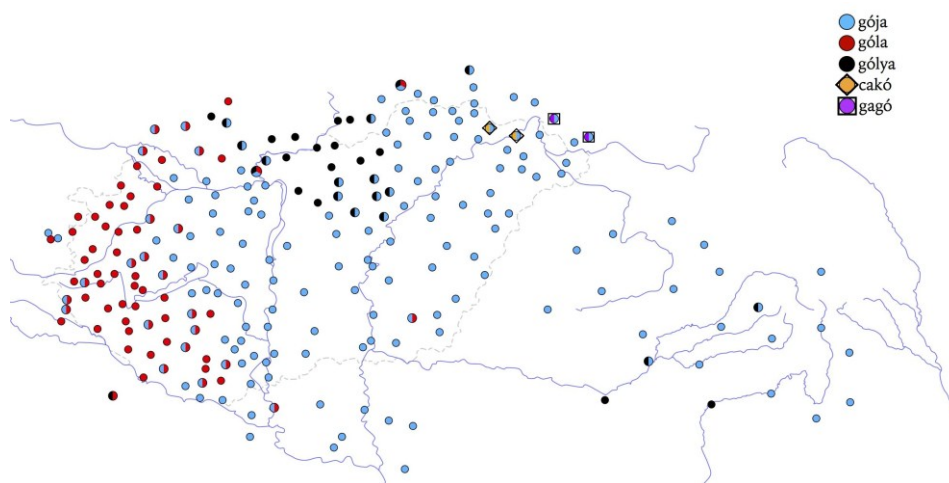
---

* A tanulmány első részét I. folyóiratunk egy korábbi számában (NÉ. 36. 2014: 23–41). A tanulmány a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2014. november 11-i felolvasóülésén, illetve a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson 2016. augusztus 22-én bővebb tartalommal elhangzott előadás szerkesztett változata. A Történeti magyar családnévátlasz (TMCsA.) kutatási program második szakaszát az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja (2015–2018) és az NKFIH 116414. számú szerződése támogatja (a program részletes ismertetőjét l. www.csaladnevatasz.hu).

megoldás különböző szinkrón metszetek összevethetőségét feltételezi, mely a névtani jelenségek dinamizmusát is képes lenne érzékeltetni. A Történeti magyar családnév-atlaszban (TMCsA.) jelenleg a két első országos összeírásra épülve egy 18. század eleji szinkrón metszet áll rendelkezésünkre, de folyamatban van a középkori (1401–1526 közötti) névadatbázis kiépítése is. Sajnos KÁZMÉR MIKLÓS családnévszótára (CsnSz.) hatalmas adatmennyisége ellenére a pontos lokalizáció hiánya vagy bizonytalansága (továbbá az adatok szelektált volta) miatt térképes megjelenítésre csak korlátozottan alkalmas. Az adatok hivatkozásaiban szereplő helynevek (főként a vármegyenevek) valamelyest tájékoztatnak az adott név 15–18. századi területiségéről (ilyen jellegű felhasználásra l. ZELLIGER 2010). Ami a családnév alapjául szolgáló közsavak nyelvöldrajzi vonatkozásait illeti, a 20. század közepének nyelvállapotát megörökítő nyelvjárási atlaszok (főként az MNyA. és az RMNyA.) hívhatók segítségül a lexikális változás érzékeltetéséhez. (A helynevek kapcsán hasonló jellegű elemzésre l. BÁRTH M. 2016.)

2. A tájszavak területiségének változásai. Az alábbiakban néhány konkrét példával kívánom illusztrálni a nyelvjárási és névföldrajzi összefüggéseket, a korábbi századokra vetíthető rekonstrukció lehetőségét. Elsőként lássuk a *gólya* madárnév és nyelvjárási „szinonimái” tanulságait.

1. ábra: A *gólya* helyesírási és lexikális variánsai az MNyA. adatai alapján

2.1. Az MNyA. a madárnévnek a *gólya*, *cakó*, *gagó*, *eszterág* tautonimáit adatozza (1. ábra²; az *eszterág* egy kutatóponton, az erdélyi Aranyosegerbegen lexikális variánsként

² A tanulmányban megjelenő digitalizált nyelvjárási térképek a VÉKÁS DOMOKOS által fejlesztett BihalBocs szoftverrel készültek 2014-ben. Elkészítésükért VARGHA FRUZZINA SÁRÁNAK tartozom köszönettel.

fordul elő)³. A *gólya* láthatóan már a 20. század közepén általános volt az egész magyar nyelvterületen, a *gagó* viszont mindössze két kárpátaljai településen volt adatolható. A *cakó* szintén északkeleti tájszó, az MNyA. két helyről idézi a Bodroghköz és Felső-Szabolcs területéről, de – gyűjtési tapasztalataim szerint – ennél valamivel nagyobb területen ismert a Felső-Tisza vidékén még napjainkban is.

1. táblázat: A *Cakó*, *Cakós*, *Eszterág*, *Gagó*, *Gólya* családnevek adatai a CsnSz., illetve az ÚCsnT. alapján

CsnSz. (db)	Első tulajdonnévi adat	Előfordulás helye	ÚCsnT. (db)
<i>Cakó</i> (57)	1412	ÉK-Mo., Hont, Szlavónia, Erdély, Bács, Székelyföld, Vas (<i>Chako!</i>), Sopron (<i>Chako!</i>), Lelesz, Borsod, Szendrő, Udvarhelyszék, Váci pp., Bihar, Gyalu, Nagykőrös, Gyulafehérvár, Torda, Abatúj, Baranya, Gömör, Győr, Nyitra, Szabolcs, Szatmár	<i>Cako</i> (3), <i>Cakó</i> (52), <i>Czako</i> (52), <i>Czakó</i> (4907)
<i>Cakós</i> (1)	1571	?	nincs adat
<i>Eszterág</i> (5)	1467	Békés város, Gyula	<i>Eszterág</i> (1)
<i>Gagó</i> (3)	1501	Szatmár, Csongrád, Bihar	<i>Gagó</i> (10), <i>Gágó</i> (81)
<i>Gólya</i> (18)	1466	Gömör, ÉK-Mo., Szatmár, Heves, Gönc, Erdély, Marosszék, Pest, Pozsony	<i>Gólya</i> (773), <i>Golya</i> (15)

A CsnSz.-ben mindegyik lexémának megtaláljuk a családnévi előfordulásait. Az 1. táblázat a névgyakorisági adatok mellett a hivatkozások alapján kikövetkeztethető előfordulási helyeket is tartalmazza. Az utolsó oszlopban az ÚCsnT.-ben található névalakok láthatóak a 2007-es magyarországi előfordulásaik számával együtt.⁴

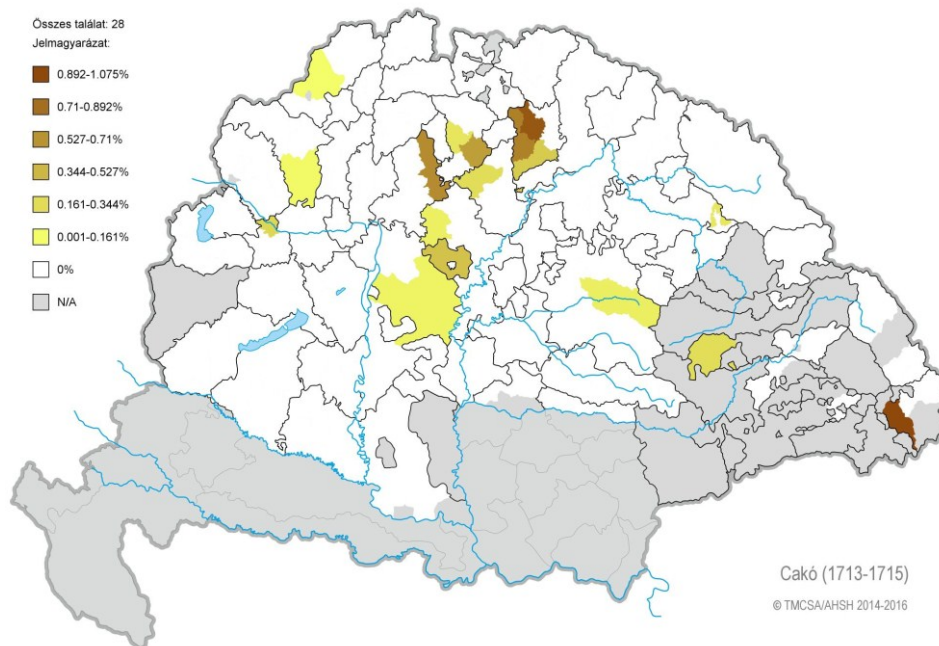
A CsnSz. szórványos adatai is jól tükrözik, hogy a 'gólya' jelentésű közszoói eredetű nevek közül a 15. századtól a *Cakó* név gyakorisága emelkedik ki. Amennyire KÁZMÉR szótárából meg lehet állapítani, a név inkább a Dunától keletre jellemző (a dunántúli *Chako* alakok inkább a *Csákó* családnév példái lehetnek), elhatol egészen a Székelyföldre, de szórványosan előfordul a Dunántúlon is. A *Gólya* jóval kevesebb adata Pozsonytól Marosszékig szóródik, jellemzően hiányzik Budapest vonalától délre. Az *Eszterág* előfordulásai Békés megyéből adatolhatóak, de az SzT. is számos közszoói példáját ismeri a 16–17. századi Erdély területéről. A *Gagó* a Tisza mentén fordul elő 3 szórványos adatban. A TMCsA. két adatbázisában a fentiek közül csupán a *Gólya* (?*Gólyás*) és a *Czakó* bukkan fel. Az előbbit mindössze négy adat képviseli 1715-ben (Gömör, Hont, Nógrád, Nyitra vm.), 1720-ban pedig 1–1 adatot találunk Pozsony, Nógrád, Pest-Pilis-Solt (Váci járás), Bihar és Szatmár megyében. Bizonytalan az idekapcsolása a Nyitra, Gömör és Sáros megyében említett *Gólyás* (*Golias*) névnek. A *Cakó* családnév láthatóan

³ Az *eszterág* ennél gyakoribb erdélyi történeti előfordulásaira l. az SzT. adatait.

⁴ A *Gagós* nevet Moldvában jegyezték fel (1646–47/1780; CsnSz.), idetartozása kétséges, hasonlóan az ÚCsnT. *Gágos* adatahoz.

jóval gyakoribb (1715: 28, 1720: 30 adat) és nagyobb területen elterjedt. Esetében egy Abaúj–Gömör–Nógrád-tengely látszik kirajzolódni, de megtalálható a név a székelyföldi Sepsiszéken is (2. ábra).

2. ábra: A *Cakó* családnév földrajzi kiterjedése a 18. század elején

A szó- és névföldrajzi térképek, valamint a névszótárak adatai alapján az alábbi megállapításokat tehetjük. A névadatok gyakorisága és területi sajátosságai miatt azt feltételezzük, hogy a köznévi *cakó* lexéma jóval nagyobb területet foglalt el a korábbi századokban (nagyjából a 18. századig), mint napjainkban, és elsődleges funkciójú volt a *gólya*-val szemben. Erre utal a *Cakó* családnévnek a mai tájszónál jóval nagyobb földrajzi kiterjedése a 18. század elején. A *gólya* folyamatosan kiszorította és tájnyelvi lexémává tette a *cakó*-t.

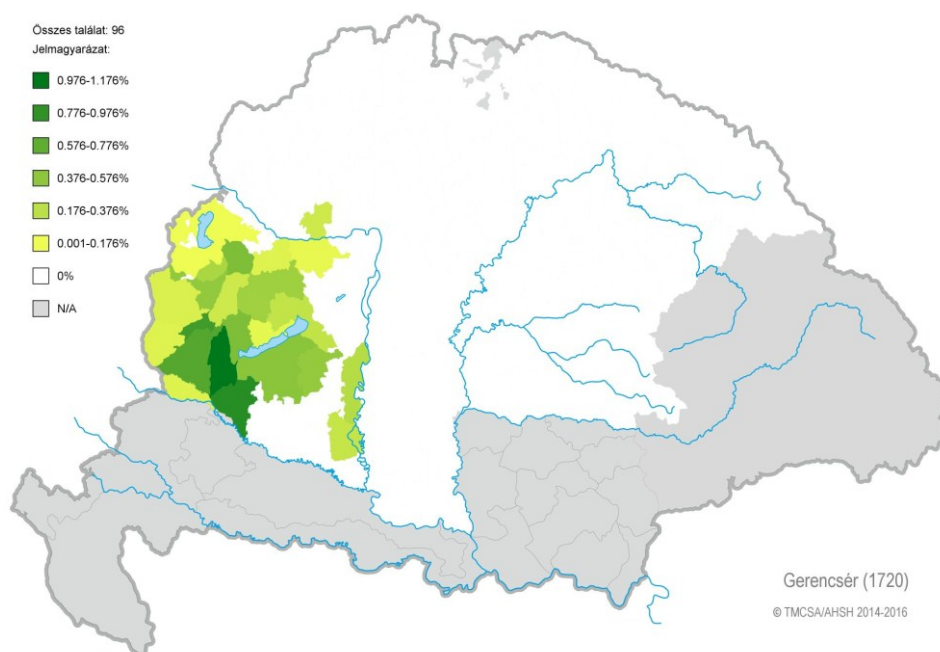
A *gagó* a másik kettőnél nagyságrendekkel kisebb területet karolt át kezdetben is: úgy tűnik, hogy a Tiszától keletre volt inkább jellemző, a mai izoglosszavonala azonban már csak Kárpátalja néhány települését érinti. Az *eszterág* Erdély jellegzetes tájszava volt, de területét a *gólya* a 20. század közepére szinte teljesen bekebelezte. Korábbi kiterjedtebb használatát mutatja, hogy a Vizsolyi Bibliában mind a hat, *gólyáról* szóló részben az *eszterág* lexéma szerepel. Itt jegyzem meg, hogy – bár az MNyA. adatai nem jelzik – Szlavóniában ismert a *gagólya* alak (D. BARTHA 1953: 465), amelynek nem került elő családnévi megfelelője.

A fenti nyelvföldrajzi összefüggések etimológiai tanulsággal is járnak. HAJDÚ MIHÁLY a *Cakó* családnév eredete kapcsán megjegyzi, hogy „köznévként oly kicsiny területen

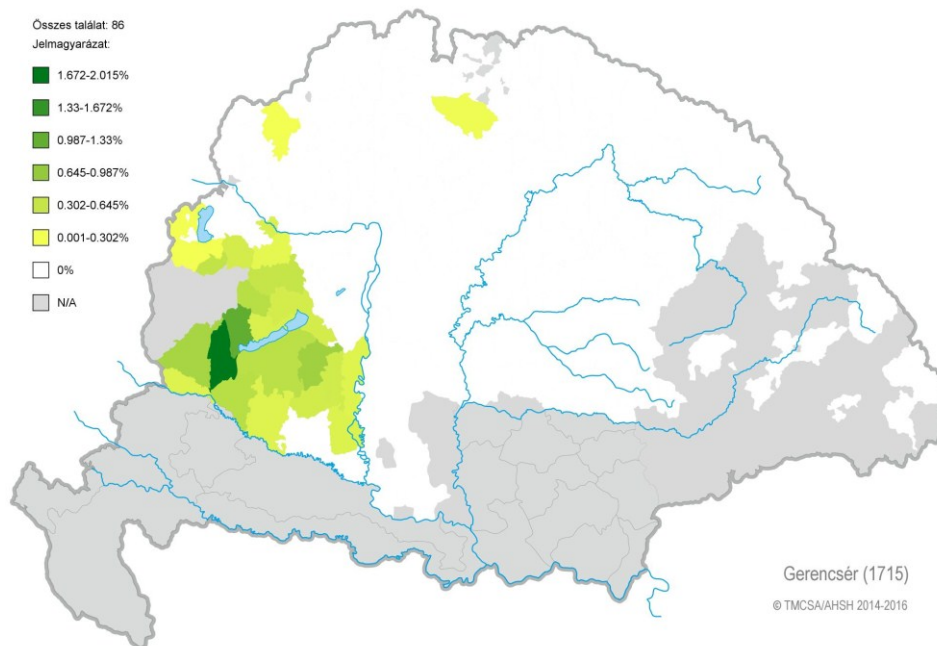
[...] használatos, hogy ily gyakori családnévvé nemigen válhatott”, ezért a *Szaniszló* keresztnév becézett alakjából levezetett magyarázatot is támogatja (CsnE.). Ez utóbbi azonban hangtani és alaktani érvek alapján nem fogadható el. A szó korábbi területi kiterjedésének nagyságát a névföldrajzi kartogramok és a történeti adatok meggyőzően igazolják, ezért a köznévi eredet elsődlegessége nem kérdőjeleződik meg. A *gólya* lexéma eredete kapcsán D. BARTHA KATALIN meggyőzően érvel amellett, hogy e szó a hangutánzó eredetű *gagó* + *-ly* és *-a* denominális nomenképzőkkel létrejött *gagólya* tájszóból haplológias úton rövidült, esetleg szintén hangutánzó eredetű (D. BARTHA 1953: 465). Mindenesetre a szó másodlagosnak tűnik a másik két vizsgált lexémához (*cakó*, *gagó*) képest, ez pedig szintén a fenti nyelv földrajzi következtetések helyességét támogatja. (Az etimológiai kérdésekre a nyelvtörténeti adatok bemutatásával együtt I. részletesen D. BARTHA 1953.)

2.2. Az előbbi példánál is egyértelműbben jelzik a két idősík közötti változást a ’fazekas’ jelentésű *gerencsér* foglalkozásnév nyelv földrajzi és névföldrajzi térképlapjai (3–4. ábra). A *Gerencsér* név kedvelt példája a névföldrajzi vizsgálatoknak: korábban több alkalommal is előkerült a szakirodalomban bőséges adatolással (I. pl. VÖRÖS 2010: 170–173, N. FODOR – F. LÁNCZ 2011: 183–185, KRIZSAI 2015: 146–148), felmentést adva számomra az adatok részletes ismertetése alól. Az újabb (diakrón) szempont azonban indokoltá teszi a név ismételt szóba hozását.

3. ábra: A *Gerencsér* családnév földrajzi kiterjedése 1720-ban

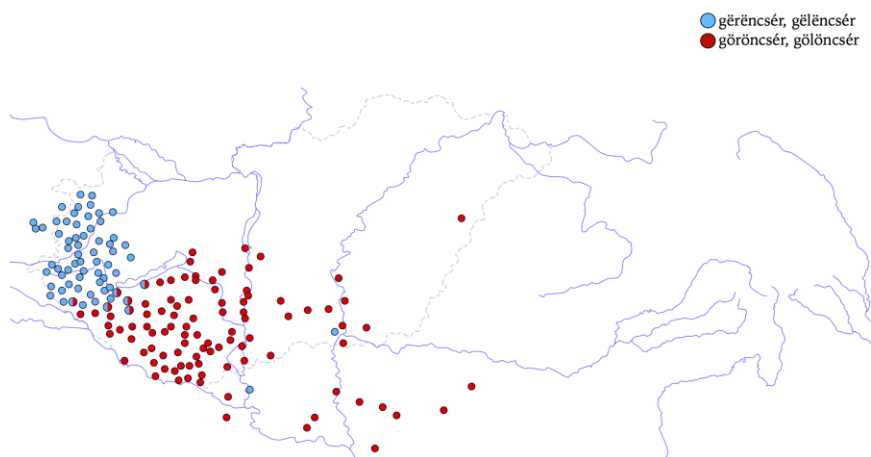

4. ábra: A *Gerencsér* családnév földrajzi kiterjedése 1715-ben

Az MNyA. adatai alapján a lexéma a 20. század közepén a Dunántúl nyugati és déli területein, illetőleg a magyar nyelvterület déli sávjában volt használatos, egészen a Krassó-Szörény megyei Szapárfalváig (vö. 5. ábra).

5. ábra: A *gerencsér* és hangtani változatai az MNyA. alapján

A TMCsA. 1715-ös és 1720-as adatbázisa viszont kizárólag a Dunántúl területén adatozza a családnevet,⁵ a legnagyobb gyakoriságot a Balatontól délnyugatra, Zala megyében ábrázolva. Mindkét kartogram azt is egyértelműen mutatja, hogy nem a teljes Dunántúl területén él a szó: Fejér megyében, Pest-Pilis-Solt Pilisi járásában, Dél-Baranyában és a Drávaszögben nem mutatható ki. A két idősík közötti több mint két évszázad alatti változást a térképek plasztikusan ábrázolják, egyértelművé téve a lexéma terjedésének nyugat–keleti irányát. Az is nyilvánvaló, hogy a lexémának a dél-dunántúli, majd dél-alföldi és temesközi vidékekre való elterjedése mindenképpen a 18–20. század között zajlott le. A *gerencsér* és alakváltozatainak kiterjedése északon megtorpant, sőt a közép-dunántúli területeken a Balatonig szorult vissza. A változás okaként a *fazekas* déli irányú terjedése valószínűsíthető.

A kapott eredmény általános tanulsága akként fogalmazható meg, hogy amennyiben más lexémák esetében is kimutatható egy keleti irányú terjedési útvonal a magyar nyelvterület déli részén, akkor joggal feltételezhető a dél-dunántúli és a dél-alföldi területek közötti, nyugatról kiinduló intenzívebb kapcsolat a 18. századtól kezdve, amelyet még a Duna mint földrajzi határ sem tudott meggátolni.

3. Alaki tájszók diakrón nyelvöldrajza. JUHÁSZ DEZSŐ néhány foglalkozásnév (pl. *kerekes*, *kerékgyártó*, *bognár*) tájnyelvi tagolódását elemezve megállapította, hogy az olyan esetekben, amikor „tisztá és egyértelmű (és feltehetően igen régi) a nyelvöldrajzi megoszlás, okunk van feltenni, hogy a nyelvjárási háttér a névadásban (ragadványnevek, családnevek) is nyomot hagyott” (JUHÁSZ 1999: 400). Bár JUHÁSZ elsősorban lexikális megoszlásra gondol (erre l. a fenti példákat), a nyelvjárásiasság névben való tükröződése természetesen a hangtani sajátosságra is okkal vonatkoztatható. Ebből kiindulva az ugyanazon lexéma vagy lexémavariánsok szóföldrajzi és családnévöldrajzi térképlapjai közötti, évszázadokon átívelő látványos összefüggést a *Fazekas* családnév alakváltozatainak példáján keresztül szeretném bemutatni.

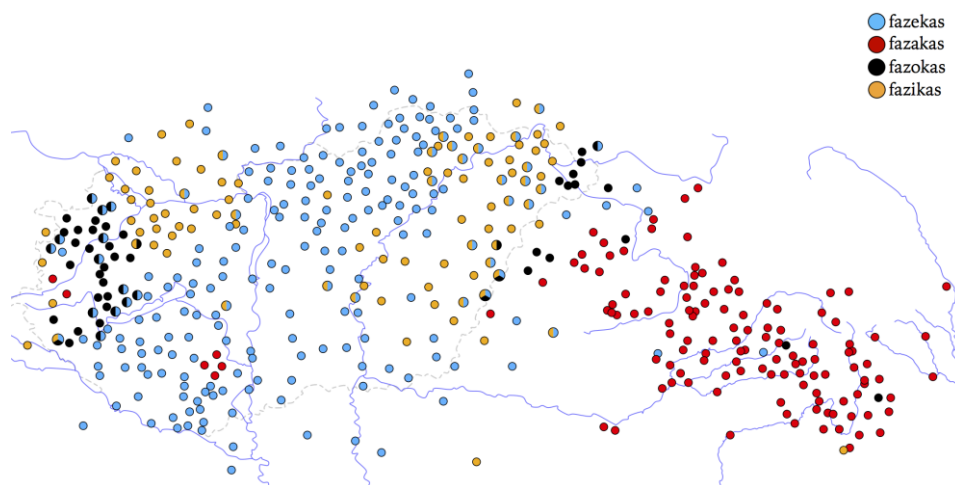
A foglalkozásnévvel, illetve a belőle alakult családnévvel más szempontból korábban többen is foglalkoztak (l. pl. KRIZSAI 2015, VÖRÖS 2016: 108–115). VÖRÖS FERENC (2016) legutóbb az SzT. erdélyi adatait vetette össze az 1720-as összeírás névföldrajzi kartogramjaival. A névföldrajzi adatoknak a korabeli forrásokkal való szembesítése mellett azonban, mint láttuk, mindenképpen sok tanulságot hordozhat a nyelvatlazok vizsgálata, főként a diakrón változások feltárása terén.

A tárgyalt lexéma 20. század közepi nyelvöldrajzi (6. ábra) és a 18. század eleji állapotokat tükröző névföldrajzi térképlapjait (7–9. ábra) összehasonlítva az alábbi megállapításokat tehetjük. A „mai” alakváltozatok izoglosszája és a családnévi megfelelők területisége között látványos kapcsolat mutatható ki. Ez legszembetűnőbben a *fazikas* ~ *Fazikas* és a *fazakas* ~ *Fazakas* alaki tájszó- és családnévalakpárok esetében jelentkezik. A *fazikas* tájszó láthatóan két területet jellemez: az egyik a Kis-Alföld, a másik a Tiszántúl és a Bodrogszék területe. A *Fazikas* névalak szintén két izoglosszára tagolódik két évszázaddal korábban: az egyiket a Kis-Alföldön, Győr megye két járásában, a másikat Zemplén és Borsod megye területén találjuk. (Meg kell jegyeznünk, hogy Győr megyéből mindössze három adat maradt fenn, de az, hogy ezek a vizsgált tájszó kis-alföldi

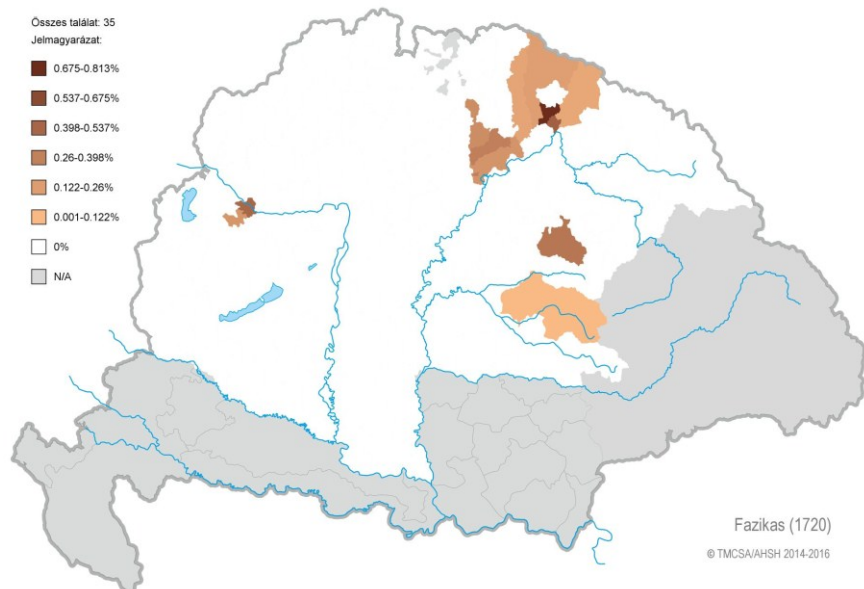
⁵ A *Gerencsér* 1715-ös kartogramjának két észak-magyarországi adatát migrációval vagy helynévi eredettel (vö. Nyitragerencsér, Nyitra m.) magyarázhatjuk.

területére esnek, nem lehet véletlen.) A *fazikas* századokkal korábbi tiszántúli jelenlétét a Bihar megyei adatok jelezhetik, amennyiben nem migráció eredményei.

6. ábra: A *fazekas* és hangtani változatai az MNyA. alapján

7. ábra: A *Fazikas* családnév területi kiterjedése 1720-ban

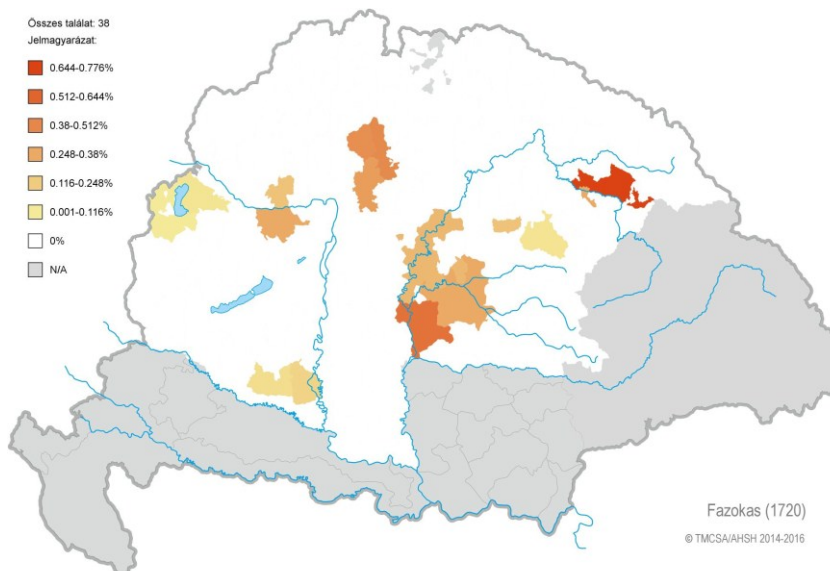

8. ábra: A *Fazakas* családnév területi kiterjedése 1720-ban

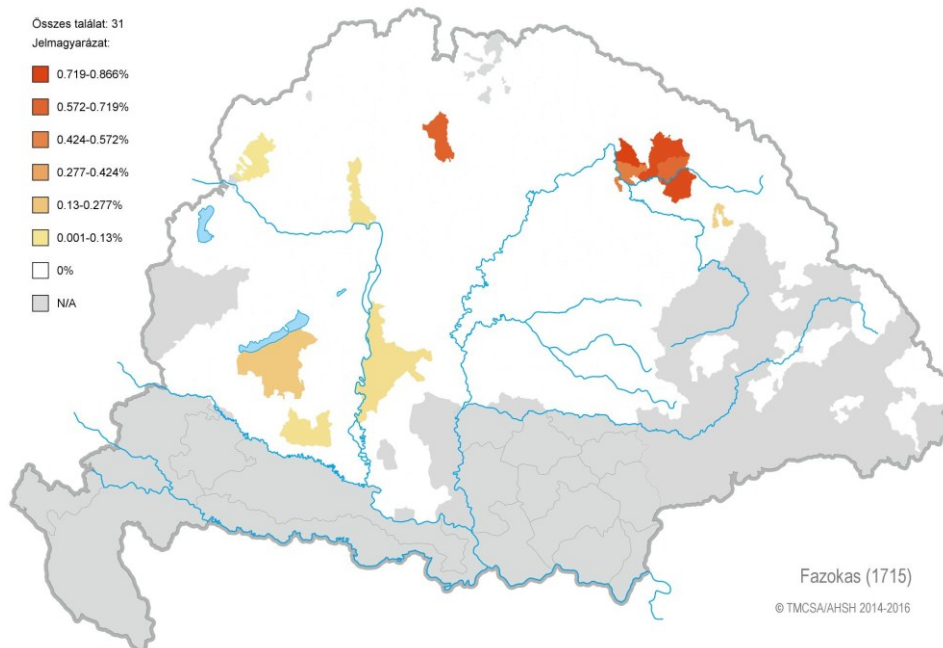
9. ábra: A *Fazokas* családnév területi kiterjedése 1720-ban

A jellegzetesen erdélyi tájszó, a *fazakas* esetében különösebben nem meglepő, hogy az Erdéllyel közvetlenül érintkező szilágysági, szatmári és máramarosi területeken jellemző (l. még VÖRÖS 2016: 109–110, 113), ahol az MNyA. is ábrázolja a 20. században.

Az MNyA. térképlapja a *fazokas* szó esetében három, jól elkülöníthető területi egységet mutat: a Nyugat-Dunántúl, a Felső-Tisza-vidék (Szamosköz) és Bihar megye. (Feltűnő, hogy mindegyik a *fazikas* előfordulásainak közvetlen szomszédságában található.) Az 1720-as adatbázisban a *Fazokas* név Szatmár megye szamosközi részén koncentrálódik, feltűnik Bihar megyében is, a Nyugat-Dunántúlon azonban nem találjuk egyértelmű nyomát. Viszont az 1720-as névföldrajzi kartogramon további területek rajzolódnak ki: a Közép-Tisza mente (Csongrád, Békés és Szolnok megye), Nógrád és Komárom megye. Az elszórt adatok miatt kontrollforrásként segítségül kell hívunk a *Fazokas* név 1715-ös kartogramját (10. ábra). Ezen a felsorolt területek közül csupán a Felső-Tisza-vidék rajzolódott ki erőteljesen, a Közép-Tisza mente és az említett többi megye foltjai eltűntek. Ez alapján kijelenthetjük, hogy a *fazokas* tájszó két évszázaddal korábbi jelenléte a Felső-Tisza vidékén joggal valószínűsíthető a családnevek alapján. A Nyugat-Dunántúl területéről hiányzó személynévi adatok magyarázata pedig az lehet, hogy a *fazekas* foglalkozásnév eleve jóval ritkább volt, mert helyette a *gerencsér* tájszó volt az elsődleges. A többi terület *Fazokas* családneveinek közszói előzményeiről ugyanakkor a névtérképek alapján nem mondhatunk biztosat.

10. ábra: A *Fazokas* családnev területi kiterjedése 1715-ben

Mindezek tükrében itt szükséges utalni a névföldrajzi adatok felhasználhatóságával kapcsolatos megállapításokra, mely szerint a 18. század eleji történeti személynévi adatbázis csak korlátozottan használható hangtörténeti vizsgálatokhoz, mivel a más megyéből érkező lejegyzőket saját nyelvhasználatuk befolyásolhatta az adatok rögzítésében. Ugyanakkor nincs okunk azt sem kizárni, hogy az esetek egy részében mégis az adott megyében jellemző nyelvi formákat jegyezték le, így a nyelvi adatok – kellő óvatossággal – hangtani következtetések levonását is megengedik. Annak eldöntésére, hogy mennyire hiteles az adat lejegyzése, a két összeírás szembesítése nyújthat fogódzót (vö. N. FODOR 2015: 160–161).

4. A családnévöldrajzi vizsgálatok korlátairól. A családnévi adatok nyilvánvalóan nem feleltethetők meg teljes egészében egy azonos szempontok szerint készített, a magyar nyelvterület egészét vagy részeit átfogó nyelvjárási adatgyűjtésnek, de az említett nyelvöldrajzi gyűjteményeket megelőző korszakból a magyar nyelvterület jelentős részét lefedő lokalizált közszói adatgyűjtés nem készült. Természetesen az is nyilvánvaló, hogy egy-egy tájnyelvi lexéma családnévvé válása sok esetben esetleges a névkeletkezési lehetőségek sokfélesége, a névadási motiváció önkényessége miatt. A névadó közösség ugyanis szabadon választja ki az elnevezett egyéni attribútumai közül az általa legjellemzőbbnek tartott sajátosságot, melynek névben való tükröztetésére a nyelvi elemkészletből is szabadon választ egy megfelelő lexémát. Például a *Gólya*, *Cakó*, *Gagó* stb. nevek mögött az egyén valamilyen tulajdonságjegye (magas termet, hosszú, vékony láb stb.) vagy egyszerűen a madárral való valamilyen kapcsolata (pl. a házán fészkelő gólya, gólyával kapcsolatos esemény) állhat. Emellett természetesen más jellemzői is voltak az elnevezettnek (pl. családi kapcsolat, származási hely, foglalkozás), de a névadók az előbbit emelték ki önkényesen a többi közül. A nyelvi elemkészletből való választás esetlegessége szintén jellemző, hiszen a termetre utaló tulajdonságjegye megnevezésére választhatók volna a *nagy*, *magas*, *sudár*, *sugár*, *hosszú*, *óriás*, *szálas*, *öles*, *tornyos* jelzőket (ezek mindegyikéből lett családnév) vagy más, a gólyához hasonló tulajdonságokkal rendelkező madár (pl. kócsag, daru) nevét a metaforikus tulajdonság kifejezésére (bővebben l. pl. J. SOLTÉSZ 1979: 53, FARKAS 2003: 152, N. FODOR 2010: 58). Ennek ellenére kijelenthetjük, hogy ha valamilyen lexéma a családnév elemévé válik egy adott helyen és időben, akkor egyértelműen vall a szó és a jelentés meglétéről. A családnevek szófeldrajzi felhasználásának egyik előnye a lokalizálhatóság: bár a migrációval egy-egy családnév messze is kerülhet az elnevezés helyétől, az adatok tanúsága szerint a névföldrajzi térképek segítségével, az adatok koncentrációja alapján számos esetben megállapítható a kibocsátó hely.

5. Összegzés. Tanulmányomban a családnévöldrajz eredményeinek dialektológiai felhasználási lehetőségeit kívántam bemutatni személynévi példák segítségével. A hangsúlyt ezúttal elsősorban nem a családnevekben is kimutatható nyelvjárási sajátosságok elemzésére helyeztem, hanem a nyelvöldrajzi alapú változások lehetséges vizsgálati módszerét kívántam bemutatni a névföldrajz kínáta lehetőségekre támaszkodva, mivel ez kevésbé jellemző a szakirodalomban. Célom az volt, hogy – ahol erre lehetőség kínálkozott – a 20. századi nyelvöldrajzi eredményeket szembesítsem a Történeti magyar családnévatlasz példáival a lexémák területi változásának a feltárása céljából. A bemutatott

névföldrajzi módszer alkalmazhatósága – véleményem szerint – a kétségtelenül létező korlátok ellenére igazolást nyert.

A bemutatott vizsgálatok annyiban mindenképpen közelebb vittek az első részben feltett kérdéshez, nevezetesen a névjárások létének vagy nem létének igazolásához, hogy nagyobb bizonyossággal jelenthetjük ki: a nevekben tükröződő nyelvjárási sajátosságok az általános dialektológia tárgykörébe tartoznak, egy őket abból kiszakító és pusztán a névtan tárgykörébe vonó vizsgálat meggyőzően nem lenne indokolható. Az, hogy a családnév típusok BENKŐ által is szorgalmazott névföldrajzi jellegű vizsgálata (BENKŐ 1949: 253; l. még FARKAS 2014: 15) milyen eredménnyel járhat a fenti kérdés megválaszolásában, további mélyrehatóbb elemzést igényel.

Hivatkozott irodalom

- BÁRTH M. JÁNOS 2016. A névföldrajz szerepe a nyelvjárástörténeti kutatásokban. In: BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA szerk., *Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 134–143.
- D. BARTHA KATALIN 1953. Cakó, gagó, gagólya, gólya. *Magyar Nyelv* 49: 463–466.
- BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnévek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családnéveink*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, *Régi magyar családnévek szótára. XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.
- FARKAS TAMÁS 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 99: 144–163.
- FARKAS TAMÁS 2014. Dimenzionális szemlélet a névkutatásban. Általános kérdések és a családnév-kutatás példája. *Névtani Értesítő* 36: 9–22.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE Magyar Nyelvtörténeti Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2014. A történeti személynév-földrajz mint a névföldrajz egyik kutatási területe I. A névföldrajzi módszer a névtani kutatásokban. *Névtani Értesítő* 36: 23–41.
- N. FODOR JÁNOS 2015. Interferenciális jelenségek és névromlások esetei a 18. század eleji személynév-történeti forrásanyagban. In: KALCSÓ GYULA szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvről. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XLII. Sectio Linguistica Hungarica*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger. 159–167.
- N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA 2011. A Történeti magyar családnév-atlasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–190.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1999. A romániai magyar nyelvjárások atlasza névtudományi jelentőségéről. *Névtani Értesítő* 21: 395–400.
- KRIZSAI FRUZSINA 2015. A Fazekas és a Gerencsér családnévek történeti névföldrajzjáról. In: P. KOCSIS RÉKA – SZENTGYÖRGYI RUDOLF szerk., *Anyanyelvünk évszázadai* 1. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Szerk. DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.

- RMNyA. = *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 1–11. Gyűjt. és a kéziratot összeáll. MURÁDIN LÁSZLÓ. Szerk. JUHÁSZ DEZSŐ. Magyar Nyelvtudományi Társaság etc., Budapest, 1995–2010.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–14. Főszerk. SZABÓ T. ATTILA etc. Kriterion Könyvkiadó etc., Bukarest etc., 1975–2014.
- TMCsA. = *Történeti magyar családnévátlasz*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.
- ÚCsnT. = HAJDÚ MIHÁLY, *Újmagyarkori családnéveink tára. XVIII–XXI. század*. Szerzői kiadás, Budapest, 2012.
- VÖRÖS FERENC 2010. *Családnévek térképlapjainak nyelvöldrajzi vallomása*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 235. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- VÖRÖS FERENC 2016. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár és a családnévöldrajzi kutatások kapcsolódási pontjai. In: BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA szerk., *Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 106–133.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2010. Név – szó – földrajz Lőrinczétől Lőrinczyig. A családnévek morfológiai kérdései. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névöldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 47–56.

N. FODOR JÁNOS
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

JÁNOS N. FODOR, The geography of historical personal names as a research area of geolinguistics. Part 2: Name geographic methods in dialectology

The paper demonstrates how the results of research into Hungarian family name geography could be applied in dialectology, using personal names as examples. Name geographic research into Hungarian historical family names originating in common nouns may lead to conclusions regarding the history of Hungarian dialects. The paper examines family names derived from the word *gólya* ‘stork’ the name for the bird, or from its synonyms (*Gólya*, *Czakó*, *Gagó*, *Eszterág*), and the family name *Gerencsér* in this respect. The changes and connections – over the span of several centuries – between maps presenting the geography of a lexeme and those depicting the geography of a family name derived from the lexeme are illustrated with the help of the form variants of the family name *Fazekas*.